

Нино ДЕЛИЋ*
Историјски институт
Београд

СУМАРНИ ПОПИСИ ВОЈНИХ КОМУНИТЕТА ПАНЧЕВО И БЕЛА ЦРКВА ЗА 1812. И 1813. ГОДИНУ**

Анстракт: У раду су представљени сумарни пописи за војне комунитете Панчево и Бела Црква за 1812. и 1813. годину. Пописи, који се чувају у Ратном архиву у Бечу, садрже податке о структури становништва и привреде (верска припадност становништва, занати, привредни објекти, земљишни и сточни фонд) као и о финансијским приликама комунитета. Документа омогућују бољи увид у унутрашње прилике поменутих урбаних целина и праћење њиховог развоја током прве половине 19. века.

Кључне речи: пописи, Хабзбуршка монархија, војни комунитети, Банатска војна крајина, Панчево, Бела Црква, статистика, демографија, привреда, 19. век.

Боље сагледавање демографских промена, као и општих друштвених и привредних прилика у војним комунитетима 19. века, није могуће без коришћења квалитетних статистичких извора. У ту сврху представљамо сумарне пописе за банатске војне комунитете Панчево и

---

* nino.delic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама. Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

Белу Цркву за 1812. и 1813. годину, који се чувају у Ратном архиву у Бечу.¹ Оба комунитета су имала посебан значај за српски народ у Хабзбуршкој монархији. Срби су у ова два града створили бројне и утицајне заједнице које су у 19. веку одиграле значајну улогу у политичком и културном животу јужноугарских Срба. У време Првог и Другог српског устанка, како су се оба комунитета налазила у непосредној близини границе са Османским царством и устаничком Србијом, ратна дешавања су непосредно утицала на развој прилика у оба града. Панчево је због свог директног положаја на Дунаву служило као мост за размену информација, роба али и људи између две државе. Многи српски устаници су долазили у град настојећи да обезбеде храну, оружје и друге потрепштине за Србију, потпомажући тиме развој трговине. У време српских пораза, стотине породица је прелазило Дунав и налазило уточиште у Банатској граници, посебно на самом почетку и у време коначног слома Првог српског устанка. Тако су се током 1813. године у Панчеву нашле 73 избегличке српске породице. У Белој Цркви је насељавање Срба текло слабијим интензитетом, па је тако у периоду 1810–1811. одобрено насељавање укупно 22 српске породице са укупно 106 лица. Аустријске власти су настојале избеглице расподелити по читавој граници, али су морале допуштати и насељавања по комунитетима.²

Структура пораста броја становника у оба комунитета током прве две деценије 19. века уочљива је уколико упоредимо податке из различитих година, користећи се и представљеним сумарним пописима.

---

¹ Документа се чувају у: Österreichisches Staatsarchiv (OESTA), Kriegsarchiv (KA), Zentralstellen (ZSt), Wiener Hofkriegsrat (HKR), Hauptreihe (HR), Akten, Karton (Kt.) 3428, 1814 В 112/3.

² С. Милекер, *Историја Града Панчева*, Панчево 1925, 76; М. Томандл, *Панчево и Први српски устанак*, Прилози за политичку, културну и привредну историју Војводине 4 (1954) 16, 22–29; Р. Штегер, *Бела Црква у XVIII и XIX веку*, Нови Сад – Бела Црква 1982, 21–22.

Домаће становништво Панчева и Беле Цркве 1795–1819.³

година	Панчево		Бела Црква	
	Укупно становника	Православних становника	Укупно становника	Православних становника
1795/96 ⁴	4.588	3.232	3.304	1.286
1812	7.097	5.327	4.275	1.954
1813	7.269	5.426	4.317	1.971
1817	8.588	-	4.737	1.949
1819 ⁵	8.275	6.314	4.770	1.940

У случају Панчева, укупно становништво се увећало за 80%, а удео православних житеља је скочио са 70% на преко 76% у посматраном периоду. У Белој Цркви је забележен пораст броја становника за 44%, али је удео православног становништва остао на оквирних 40% (с изузетком 1812/1813. године када је достигао око 46%). Треба напоменути да православно становништво у Белој Цркви није било само српско, већ и румунско.⁶

Пописи сведоче и о одређеним променама друштвених и привредних структура, што је посебно уочљиво у случају Панчева, где је између 1812. и 1813. године нагло порастао број уметника, надничара и дућанских помоћника, као што је и значајно повећан број становника са

³ Домаће становништво чини домицилно правно становништво у које су убрајани и одсутни грађани, а истовремено нису укључени ефективно присутни туђинци (грађани из других аустријских круовина) и страни држављани. Извор: С. Милекер, *нав. дело*, 65, 81; Н. Делић, *Попис Банатске војне границе 1819. године*, Мешовита грађа 35 (2014) 71, 76; Р. Штегер, *нав. дело*, 252; F. Milleker, *Kurze Geschichte der Stadt Belacrka (Weißkirchen) im Banat 1355–1918*, Belacrka 1922, 16.

⁴ За Панчево се број становника односи на 1795, а за Белу Цркву на 1796. годину.

⁵ Постоје одређене разлике у подацима за ову годину у појединим изворима. Милекер наводи за Панчево већи број становника него што стоји у попису за Банатску војну границу (разлика је вероватно последица што Милекер није одузимао туђинце и странце). Штрегер наводи незнатно већи број становника Беле Цркве од пописа Банатске војне границе. Разлике, међутим, не мењају исказане трендове на битан начин. С. Милекер, *нав. дело*, 81; Р. Штегер, *нав. дело*, 252; Н. Делић, *нав. дело*, 71, 76.

⁶ У Панчеву је 1819. године био укупно 521 Румун (румунски говорећих) који су били већински православни, мада је један број свакако био и грчко-католичке вероисповести. Исте године, у Белој Цркви је живео 551 Румун (према подацима Штегера било их је чак 730) који су тада чинили значајну заједницу у комунитету. Н. Делић, *нав. дело*, 76; Р. Штегер, *нав. дело*, 23, 252, 260.

грађанским правом (истовремено са смањењем броја страних држављана). Ови подаци указују на снажан прилив као и брзу интеграцију миграната (превасходно српских избеглица), за разлику од Беле Цркве за коју пописи не исказују сличан тренд.

Осим информација корисних за демографска истраживања, пописи садрже и податке о привредним приликама попут сточног и земљишног фонда, броју и врсти привредних објеката (млинови, кошнице), пореским приходима и оптерећењима (са наведеним пореским стопама за поједине категорије) и друго.

Оригинална документа пописа су сачињена у табеларној форми на прописаним формуларима за сваки комунитет посебно на великом и јединственом комаду хартије (расклопивом формулару). У случају Панчева штампани формулар је попуњен руком, док је за Белу Цркву он комплетно израђен руком. Оба документа су на немачком језику и исписана су курентом. Редослед и називи рубрика су код оба пописа у суштини идентични, а нешто веће разлике се налазе само у делу који се односи на пореска оптерећења.⁷ У случају навођења јединица површине, већим фонтом су означена јутра (Joch) а мањим фонтом четворни хвати (Quadratklafter).⁸ Транскрипцију смо извршили према оригиналу без уношења граматичких или других исправака. Наше интервенције су означене угластим заградама. Објашњења мање познатих термина који су кориштени у табелама налазе се у напоменама.

---

⁷ Једина значајна разлика у формуларима за Панчево и Белу Цркву у првих 65 рубрика се односи на рубрику „Verwandschaft“ која у случају Беле Цркве не постоји. Приметне су и неке ситне разлике у формулацији појединих рубрика што је објашњено у напоменама. Веће разлике постоје у делу о пореским приходима и оптерећењима, што је последица специфичности пореских система сваког комунитета.

⁸ Четворни хват се наводе у формату „xxxx/...“, где „x“ означава број хвати а „....“ представља скраћену варијанту за „1600“ (једно јутро садржи 1600 хвати). На пример: „500/...“ заправо значи „500/1600“ (500 хвати од 1600).

(Pancsova! Conscriptions: Summarium pro an[n]o mil[itaire]. 1813.)																						
Bevölkerungs stand			Summa des ganzen Seelenstandes				Religion				Untern diesen befinden sich											
							Katholisch	Griechisch. r. n[icht]. u[n]tre].	Sonst akatholisch	Juden	Ohne Gewerblende Hoprationes.	Kauf oder Handelsleute.	Krämer oder Dutjanisten [1]	Künstler oder Professionisten	Gast oder Schenkwithe	Weinhauer	Ackerleute	Von sonstigen Nahrungsgewerbe	Tagelöhner oder Fuhrleute.	Gesellen Ladendiener und Praktikanten	auswärtige	
männlich	Wittwer und Ledig.	Weibliches Geschlecht überhaupt	1800	1791	3678	7269	1808	5426	.	35	26	53	22	319	64	43	470	288	310	116	15	30
Verheurate.			1725	1776	3596	7097	1731	5327	.	39	12	42	23	290	62	44	464	308	286	42	26	78
.	.	.	75	15	82	172	77	99	.	.	14	11	.	29	2	.	6	.	24	74	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	4	.	.	.	1	.	.	1	.	20	.	.	11	48
Sigl. Pancsova den 11 ^{ten} November 1813.			Hamfvoel Hauptmann und Bürgermeister																			

[1] Dutjanisten: очигледно србизам који значи „дуђанџије“.

Besitzen																
Grund				Summa der Gründe	an Habschaften											
Accker.	Wiesen.	Obst und Zwespengärten	Weingärten		Pferde	Ochsen		Kühe	Kälber	Schafe	Gaiß[2]	Borstenvieh inclu. 1 Jahr alt.	Bienenstöcke oder Körbe	Waxpressen	Brandweinkessel.	
Haus und Hofstellen																
1187	600/1600 5652	1004/.... 4492	1100/.... 24	Hutwaid... 525/.... 587	1487	875	644	.	1287	336	5827	.	1824	1807	3	18
1183	600/.... 5652	829/.... 4498	1100/.... 24	Hutwaid... 1200/.... 578	1326	602	645	.	1358	306	8245	34	1817	1476	3	18
4	.	.	.	925/.... 8	161	273	.	.	.	30	.	.	7	331	.	.
An	Hutwaid... .	2. 550/.... 5. 1425/.... 8. 375/....	.	.	.	.	1	.	71	.	2418	34	.	.	.	.
Revidirt mit dem Vorjährigen dies fälligen Sum[m]ario sowohl, als mit dem Proventen Schuldigkeit Entwurf pro Anno [1]813 combinirt, rectificirt, und hiernach richtig befunden, mit den Beysatz, da sich der Grundbestand in ganzen um 550/1600 Joch vermehrt habe, welches von einem voriges Jahr aus Versehen unterlassenen Verstoß herrührt Presentirt zu Pantshowe dem 26ten und ausgefertigt den 28ten Decem[ber] [1]813																

[2] Gaiß: јужнонемачки и аустријски израз за козе.

Die Schuldigkeiten der Pancsovaer Communität haben nach dem Regulativ zu bestehen, und zwar:

An Handlungstax										Personaltax			Grundsteuer		
≠ 1 ≠	≠ 2 ≠	≠ 3 ≠	≠ 4 ≠	≠ 5 ≠	≠ 6 ≠	≠ 1 ≠	≠ 2 ≠	a			pr. Joch a 1600 □ Klafter				
12 fl.	16 fl.	20 fl.	26 fl.	32 fl.	40 fl.	2 fl.	3 fl.	a 28. kr.	a 35. kr.	a 48. kr.	Von Acker	Von Wiesen	Von Obst- und Zwetschgärten [6]		
fl. kr.	fl. kr.	fl. kr.	fl. kr.	fl. kr.	fl. kr.	fl. kr.	fl. kr.	fl. kr.	fl. kr.	fl. kr.	fl. kr.	fl. kr.	fl. kr.		
			1092				1079	Von Hutweid Wiesen	.....1117 .....2456 3574	35 ⁵ 31 ⁷ 7⁵	19	45.			
			1076				1099	Von Hutweid Wiesen	.....1118 .....2459 3578	38 ² 46 ¹ 24³	19	45			
			16				20		4	16⁶					

[6] Zwespengärten: шльвари.

(Pancsova!)		Conscriptions: Summarium pro an[n]o mil[itaire]. 1813.)				K.K. Militär-Comunitaet														
Grundsteuer		Robots Reluizion		Summa aller Individuellen Schuldigkeit.				Anmerkungen.												
		pr. Kopf auf 12. Tage										pr. Stuck Vieh auf 4. Tage								
Von Wein- gärten		a 2. fl.		a 40. kr.		fl.		kr.		Arrenden.		Billard taxen		Robmühlen zins		Zusammen				
pr. Motka a 12 kr. oder pr. Joch a 1 fl. 36 kr.		pr. Kopf auf 12. Tage		pr. Stuck Vieh auf 4. Tage																
Summe der Grundsteuer		a 2. fl.		a 40. kr.		fl.		kr.		Jahr, und Wochen- där [Mär]kte.		Schaafstich [7]		f.		x.				
fl.		kr.		fl.		kr.		f.		x.		f.		x.		f.		x.		
939	43 ⁴	7171	22 ⁵	2206	-	520	40.	23351	2 ⁵	2500	-	600	-	13	30	66	-	26530	325	
926	.	7161	55 ⁷	2206	-	520	.	23148	55 ⁷	2000	-	222	542	13	30	63	-	25448	201/8	
13	43 ⁴	9	26 ⁸	.	.	.	40	202	6 ⁸	500	-	377	56	-	-	3	-	1082	124	
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
										Fr[anz] Obermüller [Stadtschreiber]										

[7] Schaafstich: право на клање оваца.

Conscripsions Summarium Pro Anno Militaire 1813. Der Kays[erlich]. Königl[ichen]. Militair Communitaet WeisKirchen																				
Alter Conscripsions N[ume]rus.	Aerial oder öffentliche Gebäude		Neuer Conscripsions n[ume]rus.		Familien	Namen	Stand		Eines jeden Individui Alter.	Stand, Profession, oder sonstige Nahrungsgewerb	Diese bestehen in						Summa des männlichen Geschlechts.			
	Die behausten	Die unbehausten	bürgerlicher	Kontribuenten			Der Wirtschaft vorstehende	Diensttaugliche.			Gebrechliche	Ganze Invaliden			Von Dienst eximirte					
											Felddienstaugliche	Halbe Invaliden		Würkliche Pfarrer	Caplane und Diaconen.	Supernumerari	Weltliche			
.	17	883	103	Mit Ende Oktober 813 sind vorhanden	170	816	.	277	762	1019	24	122	3	2	2	.	32	2241		
.	17	874	90	Mit Ende Oktober 812	160	804	.	271	757	1009	24	119	3	2	2	.	36	2221		
.	.	9	12	Mithin zeigt sich im	10	12	.	6	5	10	.	3	.	.	.	.	.	20		
.	.	.	.	Jahr 1813	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	4	.		

Besitzen

Haus und Hofstellen	Grund				Summa der Gründe	an Habschaften											
	Aecker.	Wiesen.	Obst und Zwespengärten	Weingärten		Pferde		Ochsen		Kühe	Kalber	Schaafe	Gaß[9]	Borstenvieh incl. 1 Jahr alt	Bienenstöcke oder Körbe	Waxpressen	Brandweinkessel.
						Zur Arbeit	Zur Zucht	Zur Arbeit	Zur Zucht								
	Joch 1600 Quadratklaffer																
883	600/.... 3414	1060/.... 131	1200/.... 458	450/.... 520	Die Hudweide sammt den [8] Suhayer Geheg.....1442 sonst unsteuerbare Gründe 413 1430/.... steuerbare Gründe 4525 110/.... 6380 1540/....	721	13	.	909	25	950	.	1601	667	5	184	
874	800/.... 3408	1060/.... 123	1480/.... 331	530/.... 519	Die Hudweide sammt den [8] Suhayer Geheg...1471 sonst unsteuerbare Gründe 518 870/.... Steuerbare Gründe 4383 670/.... 6372 1540/....	665	13	.	891	20	1073	25	1776	512	5	184	
9	1400/.... 5	8	1320/.... 126	1520/....	8	56	.	.	18	5	.	.	.	155	.	.	
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	123	25	175	.	.	.	
Widirt, und richtig befunden																	
Saransebes den 24t[en]: Dec[em]b[er]: 1]1813																	
[нечитак потпис – Höfflinger?]																	

[8] Suhayer Geheg: Сувајски агари (пошумљени - забран) на којима су 1812. и 1813. године подигнути нови виногради. Суваја (Saalhausen) је била посебно насеље док у 18. веку није интегрисано са Белом Црквом. F. Milleker, *нав. дело*, 16; P. Штегер, *нав. дело*, 20–21 137, 145.
[9] види напомену [2] код табеле 1.

Conscriptions Summarium Pro Anno Militaire 1813.

Der Kays[erlich]. König[lichen]. Militair-Communitaet Weiskirchen

Die Schuldigkeit. der Weiskirchner Communitaet haben nach dem Regulativ

An Gewerbesteuer											An Handlungstax						
1 ^{te}	2 ^{te}	3 ^{te}	4 ^{te}	1 ^{te}	2 ^{te}	3 ^{te}	4 ^{te}	5 ^{te}	6 ^{te}								
Classe											Classe						
a											a						
f	x	f	x	f	x	f	x	f	x	f	x	f	x	f	x	f	x
		1520 f 30kr												1604 f-			
		1460 f 30 kr												1454 f-			
		60 f												150 f-			
		.												.			

Sigl: Weiskirchen den 30ten November 1813

Stephan [нечитко – Hauptmann?]

u[nd]. Bürgermeister

Reischl

Stadtsh[er]e[ig]e[r]

Conscriptions Summarium Pro Anno Militaire 1813.
Der Kays[erlich]. Königl[ichen]. Militair Communitaet Weiskirchen

Die Schuldigkeit. der Weiskirchner Communitaet haben nach dem Regulativ

Personaltax		Grundsteuer										Summe der Grundsteuer	
1te	2te	Von Acker		Von Wiesen		Von Obst- und Zwetshkengärten [13]		Von Weingärten		pr. Joch a 3 fl.		f	x
Classe		pr. Joch a 1600 □ Klafter											
a		a 45. x		a 45. x		a 45. x		a 45. x		a 45. x			
f	x	f	x	f	x	f	x	f	x	f	x	f	x
	231 f-	Hudweid sammt Sonst Unsteuerbare Grundbetrag 2509	Suhayer Grunde 47	Geheg [8] 81	.... 29 ^{5/8}	 367	....	 1560	.... 50 ^{5/8}	 774	.... 4519 ^{2/8} 5293	774	15
	346 f-	Hudweid sammt Sonst Unsteuerbare Grundbetrag 2505	Suhayer Grunde ..... 22 ^{4/8}	Geheg [8] 59	.... 45 ^{7/8}	 265	.... 32 ^{3/8}	 1557	.... 59 ^{5/8}	 758	 4388	758	45
	.	4	24 ^{4/8}	21	43 ^{6/8}	101	27 ^{5/8}	2	51	145	56 ^{7/8}	145	56 ^{7/8}
	115 f-	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

[13] Zwetshkengärten: шљивари (нешто другачија варијанта него у случају пописа за Панчево; види напомену [6] код табеле 1.)

Conscriptions Summarium Pro Anno Militaire 1813.
Der Kays[erlich]. König[liche]. Militair Communitaet Weiskirchen

Robots Reluction		Hiezu kom[m]en annoch zugeschlagen										Summa				
pr. Kopf a 12. Täg	pr. Stuck Vieh a 4. Täg	Summa aller Individuellen Schuldigkeit.		An Mühlen-zins		Wein und Raky Schank [14]		Fleishbank		Bierschank		Jahr und Wochenmarkt		Die Jagdbarkeit		
		f	x	f	x	f	x	f	x	f	x	f	x	f	x	
a 2. fl.	a 40. kr.															
400 800	Köpfe .	256 170	40 40	15256	32 ^{2/8}	Samt zinsß 270	793 .	70 .	70 .	651 .	2210 .	210 .	19460	32 ^{2/8}		
764 <u>782</u> 1546	.	163 266 429	20 20 20	14836 <u>1048</u> 15884	15 ^{3/8} = 15 ^{3/8}	70 .	775 .	70 .	300 .	1870 .	199 .	30 .	18810 <u>1048</u> 19168	45 ^{3/8} = 45 ^{3/8}		
.	.	.	.	.	.	200	18	.	351	340	10	30	291	46 ^{7/8}		
746	.	258	40	627	43 ^{1/8}	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

[14] Raky Schank: право точења ракије.

Nino DELIĆ

**CENSUSES OF THE MILITARY COMMUNITIES
PANČEVO AND BELA CRKVA 1812 AND 1813**

Summary

Two census documents containing summary-data for the former military communities Pančevo and Bela Crkva in the Banat region of the Military frontier are hold at the Austrian state archives in Vienna. Both documents contain data for the years 1812 and 1813, and thus a year to year comparison is possible. In the case of Pančevo, certain changes in population indicate a noteworthy immigration to the city occurred. Important information about demographic (population by status, religion etc.) and economic (number of livestock, land usage specifications, tax revenue etc.) structures are available for further scientific research.

Keywords: census, The Habsburg Monarchy, military communities, Banat military frontier, Pančevo, Bela Crkva, statistical data, demography, economics, 19th Century.

Чланак примљен: 29. 04. 2016.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 08. 08. 2016.